

Peruskoulu mahdollisuuksien tasaajana

Peruskoulun on väitetty tasapäistävän oppilaansa. Tämä pitää paikkansa – mutta ei heikentämällä hyväosaisten lasten asemaa vaan parantamalla heikompiosaisten asemaa.

Tuomas Pekkarinen
Akatemiatutkija
Aalto yliopiston kaupparkeakoulu
tuomas.pekkarinen@aalto.fi

Tuomas Pekkarinen tähdentää, että peruskoulu-uudistuksella pyrittiin siihen, ettei vanhempien asema tai asuinpaikka enää rajoittaisi lasten koulutusmahdollisuuksia. Tutkimustulosten mukaan tässä onnistuttiinkin hyvin.

Mahdollisuuksien tasa-arvo on tavoite, josta näyttää vallitsevan melko laaja yhteisymmärrys. Yleisesti vallalla olevan käsityksen mukaan tekijöillä, joihin yksilö ei voi vaikuttaa, ei pitäisi olla suurta merkitystä tulotason määräytymisessä. Taloustieteessä mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista on perinteisesti arvioitu mittaamalla perhetaustan vaikutusta yksilön elinikäisiin tuloihin, ns. elinkaarituloihin. Tätä lähestymistapaa on perusteltu sillä, että perhetausta on yksi tärkeimmistä tuloihin vaikuttavista tekijöistä, joihin yksilö ei itse voi vaikuttaa. Taloustieteen Nobel-palkinnon vuonna 2000 voittanut James Heckman onkin todennut markkinoiden ehkä merkittävimmäksi epäonnistumiseksi sen, että on mahdotonta luoda markkinoita, joilla lapset voisivat käydä kauppaa vanhemmista (Cunha et al. 2006).

Yleisimmin käytetty mahdollisuuksien tasa-arvon mittari on sukupolvien välinen tulojousto, joka mittaa isän elinkaaritulojen vaikutusta pojan elinkaarituloihin. Mitä pienempi tämä jousto on, sitä paremmin mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu.

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana kerääntynyt tutkimustieto antaa melko tarkan kuvan mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisesta eri maissa. Toistuva tulos on, että vanhempien tulotaso vaikuttaa lasten elinkaarituloihin paljon sellaisissa maissa kuin Yhdysvalloissa ja Britanniassa mutta vain vähän Pohjoismaissa (Solon 2002). Suomessa sukupolvien välinen tulojousto on yksi maailman pienimmistä. Vain Norjassa ja Tanskassa on mitattu pienempiä vaikutuksia. Tällä mittarilla mitattuna mahdollisuuksien tasa-arvo siis toteutuu Suomessa melko hyvin.

Mistä maiden väliset erot mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisessa sitten johtuvat? Taloustiede on perinteisesti korostanut koulutusinvestointien merkitystä. Aivan viimeaikoina on nousut esiin varhaisen peruskoulutuksen merkitys. Koska peruskoulutusinvestoinnit tehdään nuorella iällä, riippuvat ne suuremmin vanhempien päätöksistä ja varallisuudesta. Niinpä yleinen näkemys on, että julkinen valta voi tehokkaimmin edesauttaa mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista panostamalla vähempiosaisista perheistä tulevien lasten peruskoulutukseen.

Pyrin tässä kirjoituksessa esittelemään viimeaikaisia tutkimustuloksia, jotka käsittelevät 1970-luvulla toteutetun Suomen peruskoulu-uudistuksen vaikutusta mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiseen. Peruskoulu-uudistus oli nimenomaan sellainen politiikkamuutos, jolla pyrittiin vaikuttamaan syrjäisiltä seuduilta ja köyhemmistä perheistä tulevien lasten varhaisiin koulutusmahdollisuuksiin. Niinpä olisi luontevaa olettaa, että tällainen uudistus vähentäisi perhetaus-

Toteutuuko mahdollisuuksien tasa-arvo, ts. kuinka riippumattomia lasten tulot ovat heidän vanhempiansa tuloista?

tan vaikutusta lasten tulemiin. Nojaan tässä pitkälti yhdessä Sari Pekkala-Kerrin ja Roope Uusitalon kanssa tekemiini tutkimuksiin (Pekkala-Kerr ym. 2009a, 2009b). Näiden tutkimusten tulokset osoittavat, että peruskoulu-uudistus vähensi merkittävästi vanhempien tulotason vaikutusta lasten tulotasoon Suomessa. Samalla uudistus myös paransi köyhemmistä perheistä tulleiden lasten kognitiivisia kykyjä. Aloitan kirjoituksen kuitenkin lyhyellä katsauksella siihen, mitä talousteoriat sanoo peruskoulutuksen ja mahdollisuuksien tasa-arvon välisestä yhteydestä.

Koulutusinvestoinnit ja mahdollisuuksien tasa-arvo talusteoriassa

Talusteoria auttaa jäsentämään potentiaalisia tekijöitä, jota muokkaavat vanhempien ja lasten tulotasojen välistä riippuvuutta. Lähtökohtana käytetään yleensä Gary Beckerin ja Nigel Tomesin (1979) kuuluisaa mallia, jonka mukaan vanhemmat vaikuttavat jälkeläistensä elinkaarituloihin muokkaamalla heidän kykyjään. Tämä vaikutus toimii kahden kanavan kautta. Ensinnäkin vanhemmat siirtävät jälkeläisiin kykyjä perimän kautta geneettisesti sekä tarjoamansa kasvuympäristön kautta. Näin vanhemmat ikään kuin luovat edellytykset oppimiselle. Toiseksi vanhemmat voivat investoida suoraan lastensa koulutukseen joko os-

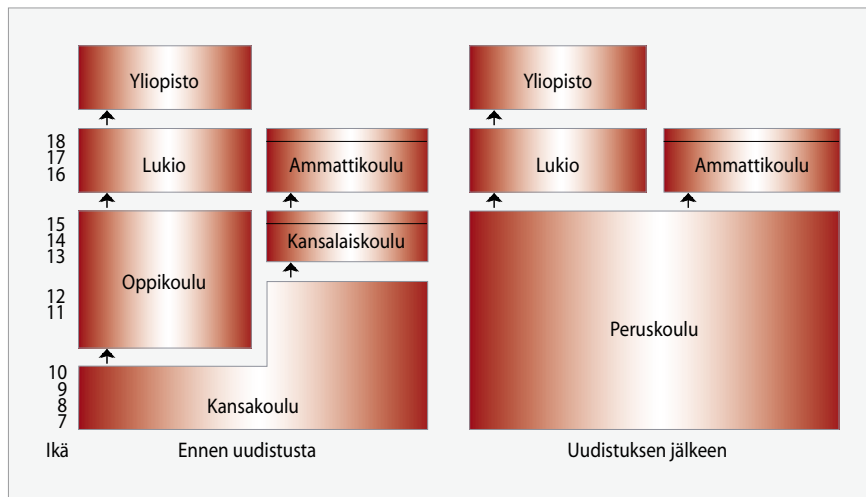
tamalla koulutusta tai hakeutumalla alueille, joissa koulutuksen tarjonta on laadukkaampaa.

Varakkaat vanhemmat luonnollisesti investoivat keskimäärin enemmän lastensa koulutukseen. Lisäksi perimän kautta siirtyvät kyvyt ovat yleensä positiivisesti korreloituneita vanhempien tulotason kanssa. Näistä syistä varakkaiden perheiden lasten koulutusinvestoinnit ovat suurempia ja heidän elinkaaritulonsa kasvavat tästä syystä. Tällainen yksinkertainen, koulutusinvestointien kautta toimiva mekanismi, voi siis selittää vanhempien ja lasten tulojen välisen yhteyden.

Varakkaiden vanhempien halu investoida lastensa koulutukseen tai se, miten perimä siirtää kykyjä sukupolvien välillä tuskin vaihtelee paljon maiden välillä. Miten sitten voidaan selittää maiden välisiä suuria eroja vanhempien tulojen vaikutuksessa lasten tuloihin? Gary Solon (2004) on esittänyt, että julkisen vallan investoinnit koulutukseen voivat kompensoida perhetaustan vaikutusta. Jos valtio investoi enemmän resursseja pienituloisten perheiden koulutukseen, edistävät tällaiset investoinnit mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista. Lisäksi mitä aikaisemmin nämä investoinnit tehdään, sitä enemmän ne vaikuttavat vanhempien ja lasten tulojen väliseen riippuvuuteen.

Empiirisesti julkisten koulutusinvestointien vaikutusta on kuitenkin vaikea tutkia vain maiden välisiin vertailuihin nojautuen. Niin monet asiat vaihtelevat maiden välillä, että on mahdotonta vetää johtopäätöksiä eri politiikkamuutusten vaikutuksista. Joskus kuitenkin maiden sisäiset koulu-uudistukset antavat mahdollisuuden tutkia koulutusjärjestelmien muutosten vaikutusta mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiseen kohtuullisen lievien oletusten ollessa voimassa. Suomen peruskoulu-uudistus on hyvä esimerkki tällaisesta uudistuksesta.

Kuvio 1. Koulutusjärjestelmät ennen peruskoulu-uudistusta ja sen jälkeen.

Julkiset investoinnit
koulutukseen voivat
parantaa
mahdollisuuksien
tasa-arvoa.

opetussuunnitelma. Peruskoulussa oli esimerkiksi pakollista lukea vierasta kieltä ja matematiikan ja luonnontieteiden osuus oli suurempi.

Suomen peruskoulu-uudistus

Suomi seurasi 1970-luvulla muita pohjoismaita ja toteutti peruskoulu-uudistuksen, jossa aikaisempi, jo 11-vuotiaat eri koulu-urille eriyttävä valikoiva koulujärjestelmä¹ korvattiin 9-vuotisella peruskoululla. Suomen uudistus oli osa koko Euroopan yli käynnystä koulu-uudistusten aaltoa, jossa laajennettiin pääsyä toisen asteen koulutukseen. Tällä hetkellä Suomen peruskoulua edeltänyttä järjestelmää muistuttavia koulutusjärjestelmiä esiintyy vielä lähinnä Saksassa ja Itävallassa.

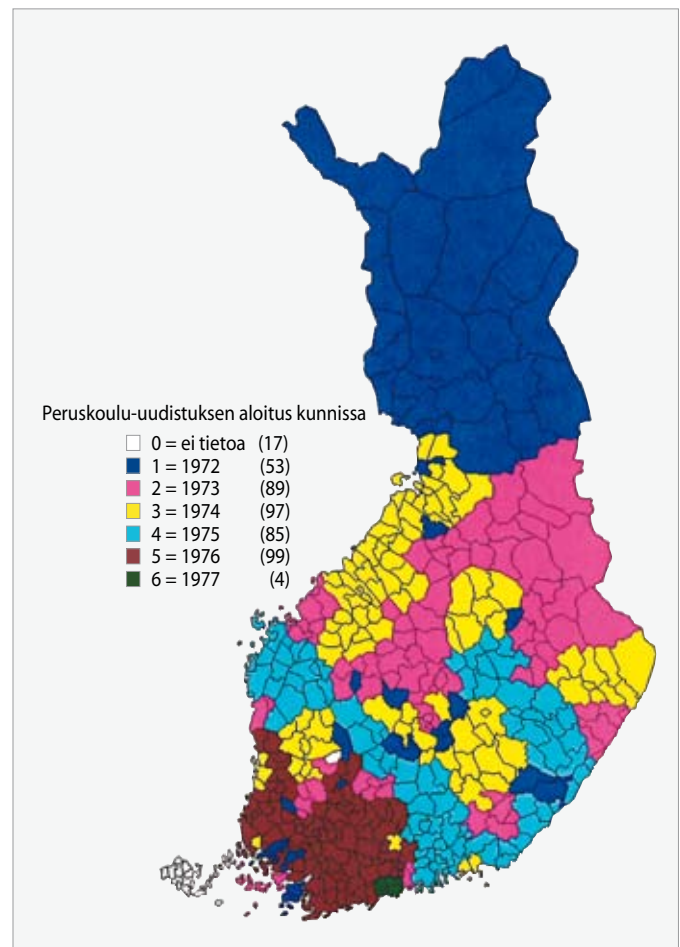
Yksi uudistuksen tarkoituksista oli nimenomaan taata samanlaiset koulutusmahdollisuudet kaikille perhetaustasta riippumatta. Taustalla vaikutti epäily, että vanhassa järjestelmässä oppi-/kansakoulu-valintaan vaikutti ratkaisevasti perhetausta. Kuviossa 1 on kuvattu molempien koulujärjestelmien rakenne. Siinä missä vanhassa järjestelmässä valinta oppi- ja kansakoulun välillä piti tehdä 11-vuotiaana, siirtyi tämä valinta peruskoulu-uudistuksen jälkeen 16. ikävuodelle. Oletuksena uudistuksen taustalla oli, että perhetausta vaikuttaa vähemmän 16- kuin 11-vuotiaan tehtyihin valintoihin.

Peruskoulu-uudistus oli myös sisällöllinen uudistus. Erityisen dramaattinen sisällön muutos oli niille koululaisille, jotka vanhassa järjestelmässä olisivat jääneet kansakoulun puolelle. Peruskoulun opetussuunnitelma oli huomattavasti akateemisempi luonteeltaan kuin vanha, kansakouluissa noudatettu

¹ Vanhassa koulujärjestelmässä kansakoulun 4. luokan jälkeen oli mahdollista pyrkiä oppikouluun eli 5-vuotiseen keskikouluun ja jatkaa sitä kautta lukioon. Vaihtoehtona oli jatkaminen kansakoulussa 6. luokkaan asti ja sen jälkeen 2 vuotta kansalaiskoulussa. Tätä pidettiin käytännölläheisempänä kuin oppikoulua, jossa painottuivat akateemiset opit kuten matematiikka ja kielet.

Tuntuu luonteelta olettaa, että peruskoulu-uudistus vähensi lasten tulokehityksen riippuvuutta vanhempien koulutuksesta ja tulotasosta. Ensinnäkin toisen asteen koulutuslinjan valinnan myöhentämisen pitäisi vähentää per-

Kuvio 2. Peruskoulu-uudistuksen toteutus.

Peruskouluun siirtyminen pienensi selvästi isien ja poikien tulojen välistä yhteyttä ja kohotti vähäosaisista perheistä ponnistavien kognitiivisia kykyjä.

hetaustan vaikutusta valintoihin. Toiseksi uudistus pakotti kaikki lapset lukemaan merkittävästi akateemisempaa opetusmateriaalia. Näin nekin lapset, jotka muuten olisivat jatkaneet kansakoulussa, saivat mahdollisuuden oppia uusia kykyjä. Jos oletetaan, että akateemisemmalla opetuksella on positiivinen vaikutus tulotasoon, pitäisi uudistuksen myös tätä kautta vähentää perhetaustan merkitystä.

Suomen peruskoulu-uudistus on myös tutkimuksellisesti mielenkiintoinen sen takia, että sen vaikutuksia pystytään kohtuullisen hyvin tutkimaan. Uudistus toteutettiin vaiheittain siten, että laki peruskoulusta määräsi kunnat toteuttamaan uudistuksen eri vuosina. Uudistus aloitettiin pääasiassa Lapissa sijaitsevista kunnista vuonna 1972 siten, että kunnan toteuttaessa uudistuksen ensimmäiset viisi vuosiluokkaa muuttuivat välittömästi peruskouluiksi. Tämän jälkeen uudistus eteni läpi maan kuuden vuoden ajan siten, että viimeisenä sen toteutti Helsingin seutu vuonna 1977. Uudistuksen toteutusjärjestys on esitetty kuviossa 2.

Suomen peruskoulu-uudistuksen kohdalla tutkija on sikäli onnellisessa asemassa, että hänen ei tarvitse vain verrata uudistusta edeltäviä tulemia uudistuksen jälkeisiin tulemiin arvioidessaan uudistuksen vaikutuksia. Uudistuksen vaiheittainen toteutus mahdollistaa sen,

että tutkija voi verrata muutoksia tulemissa alueiden välillä. Esimerkiksi Lapissa ensimmäinen ikäluokka, jota uudistus koski, olivat vuonna 1961 syntyneet, kun taas Helsingissä vasta 1966 syntyneet tulivat uudistuksen piiriin. Niinpä tutkija voi verrata vaikkapa muutoksia vuosina 1960 ja 1961 syntyneiden lasten ja heidän vanhempien tulojen välisessä tulojoustossa Lapissa ja Helsingin seudulla. Näiden muutosten erotus antaa kohtuullisen uskottavan arvion uudistuksen vaikutuksesta tähän riippuvuuteen.

Peruskoulu-uudistus ja mahdollisuuksien tasa-arvo

Olemme yhdessä Sari Pekkala-Kerrin ja Roope Uusitalon kanssa tutkineet Suomen peruskoulu-uudistuksen vaikutuksia mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiseen kahdessa eri tutkimuksessa. Näistä ensimmäisessä (Pekkala-Kerr ym. 2009a) perehdyimme siihen, miten uudistus vaikutti klassiseen mahdollisuuksien tasa-arvon mittariin eli poikien ja isien elinkaaritulojen väliseen riippuvuuteen. Tutkimuksessa käytettiin Tilastokeskuksen väestölaskennan rekisteriaineistoja, joiden avulla voidaan selvittää, millä peruskoulu-uudistuksen toteutusalueella yksilöt asuivat. Myös isien ja poikien yhdistäminen on tällä aineistolla yksinkertaista.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että sukupolvien välinen tulojousto, joka on yleisin sukupolvien välistä riippuvuutta kuvaava mittari, laski uudistuksen seurauksena noin 7 prosenttiyksikköä.² Tämän vaikutuksen voi suhteut-

² Sukupolvien välisellä tulojoustolla mitataan tuloerojen pysyvyyttä sukupolvien välillä. Jos sukupolvien välinen tulojousto on positiivinen mutta pienempi kuin yksi, on tuloerojen pysyvyys epätäydellistä. Esimerkiksi Suomessa usein tulokseksi saatu tulojousto 0,2 tarkoittaa sitä, että, jos kahden vanhemman välinen tuloero on 100 %, on heidän lastensa välinen tuloero vain 20 %.

Peruskoulu ei heikentänyt hyväosaisten vanhempien lasten oppimistuloksia.

taa esimerkiksi Suomen ja Yhdysvaltojen sukupolvien välisten tulojoustoeroon, joka on noin 20 prosenttiyksikköä. Näin ollen tämän uudistuksen vaikutuksista voidaan vetää se johtopäätökset, että koulutusjärjestelmien väliset erot voivat olla niinkin tärkeitä, että ne selittävät jopa kolmanneksen maiden välisistä eroista sukupolvien välisissä tulojoustoissa.

Vanhempien ja lasten tulojen välisen riippuvuuden heikkeneminen uudistuksen seurauksena ei vielä tarkoita, että uudistus paransi köyhistä perheistä tulleiden lasten osaamista. Onhan mahdollista, että tuloriippuvuus laski sen takia, että peruskoulu-uudistus vain huononsi rikkaista perheistä tulleiden lasten osaamista. Tämän selvittämiseksi tutkimme (Pekkala-Kerr ym. 2009b) uudistuksen vaikutuksia Suomen armeijassa tehtyjen kognitiivisia kykyjä mittaavien kokeiden tuloksiin. Vielä 1960-luvulla syntyneiden kohdalla näissä kokeissa kävivät miltei kaikki ikäluokan pojat. Tämän vuoksi armeijan kokeet ovat hyödyllinen tietolähde ikäluokan kognitiivisten kykyjen taustasta.

Peruskoulu-uudistuksen vaikutukset kognitiivisiin kykyihin ovat armeijan testitulosten perusteella pieniä mutta pääasiassa positiivisia. Uudistus näytti vaikuttaneen juuri sellaisiin kykyihin, kuten verbaalisiin kykyihin, joihin yleensä har-

laatuisten peruskoulutuksen tarjoaminen kaikille saattaa olla yksi tekijä, joka selittää perhetaustan kansainvälisesti katsottuna vähäistä vaikutusta Pohjoismaissa. Lisäksi peruskoulu-uudistus saavutti tämän tavoitteen heikentämättä oppimistuloksia. Pikemminkin armeijan kognitiivisista testeistä saadut tulokset viittaavat siihen, että uudistus paransi köyhistä perheistä tulleiden lasten kykyjä heikentämättä kuitenkin hyväosaisten lasten oppimistuloksia.

Suomen peruskoulu-uudistus on luonnollisesti suomalaisille historiallisesti kiinnostava uudistus. Samalla sen vaikutuksista voidaan myös yrittää vetää yleisempiä johtopäätöksiä. Uudistuksen tarkoituksena oli tasoittaa peruskoulutuksen laatueroja nostamalla kuitenkin keskimääräistä laatua ja tavoitteita. Tämän vuoksi uudistuksen vaikutukset kertovat jotain siitä, miten koulujen laatuero vaikuttavat mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiseen. Nämä tulokset olisi hyvä pitää mielessä, kun viimeaikoina on keskusteltu valinnanvapauden lisäämisestä suomalaisessa peruskoulussa jo kolmannelta luokalta alkaen (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010). Vaikka valinnanvapaudella voi olla motivaatiota parantavia vaikutuksia, osoittavat peruskoulu-uudistuksesta saadut opetukset, että näin aikaiset valinnat riippuvat yleensä vahvasti perhetaustasta. Lisäksi Suomen kaltaisessa harvaanasutussa maassa vaarana on, ettei todellinen valinnanvapaus toteudu kuin tiheimmin asutuilla alueilla. ■

jaannutaan koulussa. Sen sijaan uudistuksella ei ollut mitään vaikutusta loogiseen päättelykykyyn. Kuitenkin kaikkien armeijan käyttämien kognitiivisten testien kohdalla uudistuksen vaikutus oli voimakkaammin positiivinen niiden kokeilaiden kohdalla, jotka tulivat matalan koulutus- ja tulotason perheistä. Siis myös kykyjen kohdalla peruskoulu-uudistus vähensi niiden riippuvuutta perhetaustasta samalla kuitenkin vaikuttamatta negatiivisesti kenenkään tuloihin.

Lopuksi

Mahdollisuuksien tasa-arvo on tila, jota valtaosa ihmisistä näyttää pitävän tavoiteltavana. Viimeaikainen taloustieteellinen tutkimus osoittaa, että koulutuspolitiikalla voidaan vaikuttaa tähän tavoitteeseen pääsyyn. Etenkin Suomen peruskoulu-uudistuksen vaikutukset antavat ymmärtää, että peruskoulutuksen saatavuuteen vaikuttavat toimet muokkaavat vanhempien tulotason ja lasten tulojen ja toisaalta kognitiivisten kykyjen välistä yhteyttä.

Suomen peruskoulu-uudistus vähensi vanhempien tulotason vaikutusta lasten tulotasoon tuntuvasti. Näiden tulosten valossa tasa-

KIRJALLISUUS

- Becker, G.S. & Tomes, N. (1979), An Equilibrium Theory of the Distribution of Income and Intergenerational Mobility, *Journal of Political Economy*, 87, 1153–1189.
- Cunha, F. & Heckman, J.J. & Lochner, L. & Masterov, D.V. (2005), Interpreting the Evidence on Life Cycle Skill Formation, teoksessa Hanushek, E. & Welch, F. (Eds.): *The Handbook of Economics of Education*, North Holland, Amsterdam.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010), *Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako*, Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1.
- Pekkala-Kerr, S. & Pekkarinen, T. & Uusitalo, R. (2009a), School Tracking and Intergenerational Income Mobility: Evidence from the Finnish Comprehensive School Reform, *Journal of Public Economics*, 93, 965–973.
- Pekkala-Kerr, S. & Pekkarinen, T. & Uusitalo, R. (2009b), *School Tracking and Development of Cognitive Skills*, University of Bonn, IZA Discussion Paper No. 4058.
- Solon, G. (2002), Cross-country Differences in Intergenerational Earnings Mobility, *Journal of Economic Perspectives*, 16, 59–66.
- Solon, G. (2004), A Model of Intergenerational Mobility Variations over Time and Place, teoksessa Corak, M. (Ed.): *Generational Income Mobility in North America and Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.